

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 22, Sayı/Issue: 42, Yıl/Year: 2020 (Aralık/December)

**Feyza Betül KÖSE. *Cariye*. İstanbul: Endülüs Yayınları,
2018, 173 s.**

Değerlendiren/Reviewed by

Ömer Faruk Akpınar

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
- Dr., Selçuk University Faculty of Islamic Sciences, Department of Hadith

omerfaruk.akpinar@selcuk.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-2038-4948>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Dergerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 25/07/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 24/08/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2020

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Feyza Betül KÖSE. *Cariye*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018, 173 s.

Bir toplumun sosyal hayatındaki gelişim ve değişimi, belli bir toplumun veya toplumsal grubun sosyal hayatta icra ettiği rolün süreç içerisinde geçirdiği farklılaşmayı ve toplumla ilgili kavramların tarihi gelişimini takibi sağlayan sosyal tarih okumaları, tarih, sosyoloji ve siyaset bilimleri başta olmak üzere birçok alan için oldukça önemli veriler sunar. Son peygamberin tebliğ ettiği dinin ilk mensuplarının oluşturduğu toplumun muhtelif zaman ve mekanlardaki yapısını, çeşitli kesimlerini ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini incelemenin, bir diğer ifadeyle vahyin inişine şahit olan bir toplumu toplumsal ilişkiler ve sosyal dönüşüm açısından analiz etmenin, İslam tarihi başta olmak üzere Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam gibi İslamî ilimlerin doğru ve eksiksiz anlaşılmasına sağlayacağı faydanın yanı sıra Hukuk, Siyaset, Ekonomi, Tıp, Coğrafya gibi alanlar için de önemli katkılar sunacağı muhakkaktır. Bu anlamda Kur'an'ın indiği toplumu ve ilk dönem İslam toplumunu çeşitli açılardan ele alan çalışmaların sayısının son dönemde artmış olması oldukça sevindiricidir. Bu çalışmalardan birisi İslam'a en fazla eleştiri yöneltilen meselelerden biri olan "cariyelik"i konu edinen Feyza Betül Köse'nin *Cariye* adlı kitabıdır.

Kitap, önsöz ile araştırmanın yöntem ve kaynakları hakkında bilgi verildiği bir girişten sonra giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, cariyeye kelimesinin kavramsal çerçevesi ortaya konulmuş, bu kesimi ifade için kullanılan diğer önemli sözcükler hakkında kısa kısa bilgiler verilmiştir. Ayrıca gerek kutsal metinlerde gerekse muhtelif medeniyetlere ait kanun metinlerinden hareketle cariyeliğin tarihi sınırları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Giriş kısmının devamı mahiyetindeki birinci bölümde Kur'an'da doğrudan cariyeleri konu edinen ayetlerle hadis kitaplarında yer alan cariyelere dair rivayetlere değinilmiştir. Genel olarak köleliği konu edinen çok sayıda ayet ve rivayetin varlığına dikkat çekilmekle beraber çalışmada sadece cariyelerle alakalı bilgilere yer verilmesi, çalışmanın uzamaması ve konu bütünlüğü açısından isabetli olmuştur. Bununla birlikte sonraki iki bölüme nazaran oldukça kısa kalan bu bölümün kavram çerçevesinin belirlendiği giriş bölümünün altında değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Ayrıca Kur'an'da cariyeye konusu işlenirken yazarın başta saydığı Meâric, 70/30 ayeti hakkındaki izahatın sehven unutulmuş olduğunu hatırlatmakta fayda vardır.

Farklı yönleriyle cariyeye hukukunun ele alındığı ikinci bölümde, cariyeye oluş ve cariyelikten kurtuluş şekilleri, diğer bir ifadeyle cariyeye edinme ve cariyeliğin sona erme yolları ile cariyelerin sorumlulukları ve onlara verilen cezalar konusu işlenmiştir. Her ne kadar araştırmanın yöntemlerinden bahsedilirken bu bölümde en son cariyelerin hürriyetlerini elde etme yollarının işleneceği ifade edilmiş olsa da ilgili başlığın eserde cariyeye edinme şekillerinden hemen sonraya alınması konuyu takip açısından daha uygun olmuştur.

“Sosyal Hayatta Cariye” başlığını taşıyan üçüncü ve son bölümde ailenin bir ferdi olarak cariyeye konusu incelenmiş, cariyelerin giyim kuşamı, sosyal ve iktisadî hayata katkıları ile dinî yaşantılarına dair bilgiler verilerek günlük hayatta cariyelerin konumu, toplumun diğer fertlerinin onlara bakışı da dikkate alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kökenleri insanlık tarihinin derinliklerine uzanan cariyelik müessesesinin “Saadet asrı” olarak şöhret bulan ilk İslam toplumundaki durumunu, cariyelerin sosyal konumlarını ve toplumun diğer kesimleriyle ilişkilerini ele alan bu çalışma, sosyal tarih okumalarına önemli katkılar sunmakta ve alanında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Yazarın, çalışmanın sınırları, kaynakları ve yöntemi hakkında verdiği net malumat, eseri kıymetli kılan hususlardan biridir. Bu meyanda çalışmanın Hz. Peygamber dönemi ile sınırlandırıldığı, rivayetlere yansıyan tekil örneklerden tüm cariyeleri kapsayacak genellemelere gidilmeyeceğinin, kölelere dair nakledilen her bilginin cariyeleri de kapsayacak şekilde yorumlanmayacağı, cariyelikle ilgili sonraki dönemde kurallaşmış fikhî hükümler yerine asr-ı saadetteki uygulamalara dair rivayetlerin esas alındığının ve çalışma boyunca savunmacı bir yaklaşım yerine olguyu tespiti odaklanıldığı ifade edilmesi oldukça isabetli olmuştur.

Eserinde oldukça sade, akademik bir dil kullanan yazarın, çetrefilli, anlaşılması zor ve uzun cümleler kurmaktan kaçınması çalışmanın değerini artıran hususlardandır. Genel olarak sayfa düzeni ve baskı kalitesi oldukça düzgün olan kitapta imlâ hatasının yok sayılacak kadar asgari düzeyde olması da zikredilmeye değerdir. Göze çarpan bazı yazım hataları, tashihine katkı düşüncesiyle yazının sonunda zikredilecektir.

Ondan önce, konunun iyi ve doğru anlaşılmasını sağlamak, çalışmanın daha verimli olmasını temin açısından birtakım mülahazaların zikredilmesi uygun olacaktır:

1. Öncelikle çalışmanın kaynak kullanımında bazı sıkıntılar görülmektedir. Eserde genelde ilk dönem kaynakları kullanılmakla birlikte bazen buna riayet edilmeyip ikincil kaynağın referans verildiği görülmür. Sözgelimi İbn Abbas’ın bir görüşü için Rûdânî (s.78, 108), Hz. Peygamber’in verdiği muhtelif hükümler için İbnü’l-Kayyim (s.99), Rûdânî (s.116) ve İbn Hacer (s.127) gibi muahhar eserler kaynak olarak zikredilmiş; İslam’ın ilk yıllarına dair bir rivayet için Süyûtî ve Elmalılı’nın tefsirlerine atıf yapılmış (s.139); cahiliye toplumunda kadın çalıştığına dair bilgi için Belâzürî’den önce Juynboll (s.82) kaynak gösterilmiştir. Ayrıca özellikle etimolojik analizlerin yapıldığı böylesi bir çalışmada cariyeye kavramının ele alındığı kısımda muhtemelen daha kapsamlı olduğu düşünülerek tercih edilen *Lisânü’l-arab* gibi muahhar sözlüklerin yanında, İbn Fâris, Cevherî, Ezherî gibi mütekaddim lügat bilginlerinin çalışmalarının da kullanılması beklenirdi. Bir diğer beklenti, yazarın konu ile doğrudan ilgili çağdaş çalışmalardan da bahsetmesidir. Söz

gelimi cariyelik denilince akla ilk gelen isimlerden Ali Rıza Demircan'ın *Kur'an ve Sünnet Işığında Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri* adlı meşhur çalışması ile Jonathan Brown'ın *Slavery and Islam* adlı emek mahsulü araştırmasının en azından bir kere anılması beklenirdi.

2. Kaynaklarla ilgili bir diğer problem referans gösterilen bazı eserlere bizzat bakılmamasıdır. Mesela s.41'de yer verilen Ümmü Habîbe'nin Allah Rasûlü'nün kendisine talip olduğunu müjdeleyen cariyeye hediye vermesine dair haberin kaynağı olarak zikredilen eserlere bakılmadığı anlaşılıyor. Yazar, bu bilgi için Belâzürî, Taberî ve İbn Kesîr'i kaynak göstermiştir. Ancak İbn Kesîr'in kitabının matbu haline bakmayıp aradığı bilgiyi el-Mektebetü's-şâmîle programından kaynak vermiştir. Oysa kitabın pdf'sini açmış olsaydı, ilgili metnin programda gösterilen 4/164'te değil, bilakis 6/146'da olduğunu görecekti. Aynı şekilde yazarın Taberî'ye de bakmadığı anlaşılmaktadır. Zira zikredilen bilginin kaynağı 2/653 olması gerekirken 2/390 olarak yazılmıştır. Yazarın mezkûr programla yetindiğine dair bir diğer tespit *Müsnedü'l-Bezzâh*'ı 18 cilt olarak zikretmesi, eserin ismini bu şekilde kaydetmesi ve muhakkiki olarak tek bir isme yer vermesidir. Oysa matbu müsned, fihristlerle birlikte 20 cilde tamamlanmış ve aynı yayıncı tarafından *el-Bahru'z-zehâr* adıyla neşredilmiştir. Yazarın zikrettiği muhakkik ise bu ciltlerden sadece ilk dokuzunu tahkik etmiştir. Merak sebebiyle kontrol edilen referansların hatalı olması ve bu tür kusurlar eserdeki diğer dipnotlara itimadı da zedeler mahiyettedir.

3. Yine s.39'un sonunda "zengin ve itibarlı Arapların evlerinde şarkıcı cariyelerin bulunduğu..." ve devamında yer alan eğlence ve fuhşun bir arada olduğu mekanlarda çalışanların da cariyeler olduğu bilgilerinin kaynağı olarak gösterilen İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'indeki ifadelerin tekrar gözden geçirilmesinde fayda vardır. Çünkü söz konusu yerde cariyelik kelimesi veya buna delalet eden bir kelime geçmediği gibi, "zengin ve itibarlı Arap" ve "şarkıcı cariyelik" ifadeleri de bulunmamaktadır. Şayet rakamlarda bir hata yoksa bu bilgi ikincil kaynak olarak gösterilen *el-Mufasssal*'ın yazarına ait bir yorum olmalıdır. Aynı paragrafta yer alan "fuhuş sektöründe çalışanların tamamının cariyelik olduğu" şeklindeki oldukça iddialı bilgi de kaynak gösterilmeye ihtiyaç duymaktadır. Benzer şekilde Hz. Reyhane'nin cariyelik kalmayı tercih ettiğine dair bilginin kaynağı da zikredilmemiştir (s. 107).

4. Aynı şekilde bir doğum kontrol yöntemi olarak kullanılan azil yapmadaki en önemli sebebin, insanların cariyelikten çocuk sahibi olmak istemeyişleri olarak sunulması delillendirilmeye muhtaçtır (s.114). Yazar da bunun farkında olacak ki birkaç sayfa sonra "bazı erkekler" kaydını ilave etmiş (s.123), "en azından nadir bir uygulama olmadığı" şeklinde ihtiyatlı bir ifade kullanmıştır (s.124). Ne var ki yazarın örnek olarak

sunduğu rivayetlerin tamamının, bu uygulamanın sadece cariyelerle ilişkide tercih edildiğine dair bir sonuca götürmesi de beklenemez. Üstelik bu uygulamada ismi geçen sahabiler arasında Hz. Ebû Bekir de zikredilmiştir; ancak ilgili rivayetlerde onun adı bulunmamakta olup, aksine azli hoş görmeyenler konusunda ilk sırada o anılmıştır. Zaten yazarın kaynak olarak referansta bulunduğu İbn Ebî Şeybe, söz konusu rivayetleri sıralarken azle izin verenler ve azli hoş karşılamayan hakkında genel bab başlığı açmış ve bunlarda cariyeye-hür ayrımı yapmamıştır.

5. Cariyelerin dini yaşantılarına dair bölümde İbnü'l-Esîr'den naklen verilen Hz. Peygamber'in azatlısı Ümmü Eymen'in Habeşistan'a hicret ettiği bilgisinin (s.151) tahkik edilmediği görülmektedir. Nitekim İbn Hacer, bu hanımın Ümmü Habîbe validemizin hizmetini gören ve onunla birlikte Habeşistan'dan dönen Bereke el-Habeşiyye olduğunu, Hz. Peygamber'in hizmetkarlarından hiçbirinin Habeş yurduna hicret etmediğini belirtmiştir (7/531). Yine aynı yerde cariyelerin ibadet hayatlarına ilişkin rivayetlerin çok az olduğu söylenmiştir. Acaba cariyelerin Kur'ân öğrenmeleri, okumaları, ilimle iştiğal olmaları gibi hususlar hakkında herhangi bir bilgi bulunamadı mı? Bu konuda kitabı'z-zühhd literatürü taranarak bu kısım zenginleştirilemez miydi? Ayrıca bu kısımda cariyelerin efendilerine hizmetlerinin de başlı başına bir ibadet olduğunun vurgulanması da yerinde olacaktır.

6. Yazarın, birbiri ile çelişen rivayetleri değerlendirme yönteminden bahsederken bu tür rivayetlere özellikle hadis literatüründe rastladığını belirtmesi oldukça gariptir. Oysa hadis bilginlerinin, rivayetleri değerlendirmede isnad ve metin tenkidi metodunu geliştirerek ve hadis ilmi altında ihtilafu'l-hadîs denilen ayrı bir inceleme alanı oluşturarak çelişki gibi görünen rivayetleri doğru değerlendirme noktasında gösterdikleri başarı ve hassasiyet yadsınamaz bir gerçektir. Aksine, rivayet ilimlerine dair sair kaynaklarda yer alan, üstelik bir kısmının isnadı/kaynağı da bulunmayan bilgiler içinde çelişki arz eden durumlar daha fazla olup isnadlarının olmayışı veya isnadlarında yer alan bazı ravilerin tanınmıyor oluşu söz konusu çelişkilerin hakikate uygun çözümlenmesinde önemli engeller olarak durmaktadır. Bu hususta en masum literatür, naklettikleri bilginin kaynağını sunarak araştırmacılara derinlemesine inceleme imkânı sağlamasının yanı sıra tenkit, tercih ve değerlendirmesini kendi içinde barındıran hadis alanına ait sayılmalıdır. Ayrıca yazarın, meşhur bir cerh terimi olan "münkeru'l-hadîs" ibaresini defaatle "münkiru'l-hadîs" olarak vermesi (s.145), zayıf olarak değerlendirilen rivayetleri de "uydurulmuş" addetmesi (s.146) hadis alanına yeteri kadar hâkim olmaması veya aceleciliğinin bir işareti olarak görülebilir.

7. Yazar, kimi yerde bazı önkabullerinden kurtulabilmiş değildir. “Müfessirlerin, kendi dönemlerinde problem olan konuları diğerlerine nazaran daha ayrıntılı ele aldıkları düşünüldüğünde...” ifadesi (s.45) bunun en bariz örneğidir. Yazar, bu önkabulünden hareketle hicrî üçüncü asra kadar Müslümanların zihninde cariye konumuna dair bir sorun olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Oysa müfessirlerin, dönemsel olayları daha ayrıntılı işlediği yönündeki mesnetsiz iddia bir yana ilk iki asırda Taberî gibi ayrıntılı tefsir ortaya koymak şöyle dursun Kur’ân’ı baştan sona tefsir eden müfessir sayısı bile sınırlıdır. Bu dönemdeki tefsirlerin büyük kısmının lafız eksenli ve lügavî tarzda olduğu, yani sadece anlaşılmayan ibareleri açıklamaya mebni olduğu tefsir tarihi bilginleri tarafından tespit edilmiş durumdadır. Üstelik yazar, tefsir izahlarının Taberî (ö.310/923) ile birlikte genişlemeye başladığına dikkat çekmek suretiyle müfessirlerin diğer bilginlere nazaran daha geniş izahatta bulduklarına dair iddiasını da nakzetmiş olmaktadır. Yazarın Taberî’den sonra zikrettiği müfessir ise 671/1273 vefat tarihli Kurtubî’dir. Kurtubî tefsirinin özellikle cariyelik hukukuna dair bilgiler verdiğini bizzat yazarın kendisi zikretmektedir. Halbuki yazarın, bizzat kendisinin de birden fazla yerde kaynak olarak kullandığı, ayetlerin iniş sebeplerini bir araya getirerek dönemin sosyal yapısı ve toplumsal ilişkileri hakkında epeyce malumat içeren esbab-ı nüzul eserlerinden bahsetmesi, dönemsel problemleri çokça içermesi bakımından da fıkıh ve ale’l-ebvâb tasnif edilmiş hadis eserlerini zikretmesi bekle-nirdi.

8. 130. sayfadaki mut’a uygulaması ile alakalı zikredilen örneğin, herhangi bir tarihlendirme yapılmadan “bedel karşılığı yapılan zina” adedilmesi de sanki birtakım önkabul veya acelecilikten kaynaklanan yorum hatası sayılmalıdır. Zira önceki dönemden kalma bir adet olan mut’a, bu süre zarfında sahabe arasında da maruf bir uygulama olup daha sonra yasaklanmıştır. Ayrıca zikredilen hadisede savaşta esir edildikten sonra ganimet hakkı olarak iki sahabinin hissesine düşmüş, artık cariye konumunda olan biri söz konusudur. Bu durumda milki iki kişinin elinde bulunan bir cariye ile maliklerden birinin münasebeti gündeme gelmiş olmaktadır. Rivayetten anlaşıldığına göre Hz. Peygamber’in olaya müdahalesi de mut’anın yasaklanmasına yöneliktir.

9. Yazar giriş kısmında “tekil örneklerden tüm cariyeleri kapsayacak genellemelere gidilmeyeceği”ni belirtmiş olsa da s. 142’de sözünü ettiği bazı rivayetlerden hareketle düğün, bayram ve çeşitli merasimlerde cariyelerin şarkı söylemesine izin verildiğine dair genellemeye gitmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında da tekrarlanan böylesi bir yargıda bulunabilmek için mezkûr rivayetlerin tesettür emrinden önce mi sonra mı olduğunun araştırılması, sahabenin benzer durumlardaki tutumlarının

incelenmesi, rivayetlerin sıhhat açısından analiz edilip ne gibi hüküm içerdiklerinin tahkik edilmesi (mesela hür kadınların şarkı söylemesi ile cariyelerin söylemesi arasında hüküm açısından bir fark olup olmadığı tetkik edilmesi) beklenirdi. Çalışmanın hacminin uzamaması ve konunun dağılmaması, bu beklentilerin önüne geçmiş olmalıdır. Ne var ki yazar aynı gayeyi cariyelerin şarkı söylemesinin yasaklandığına dair rivayetleri ele alırken takip etmeyip, bu konudaki rivayetlerin isnad analizini yaparak ravileri arasında zayıf ravi bulunanlarına işaret etmiştir (s.144-145). Üstelik bu konudaki bazı rivayetlerin hadis alimleri tarafından sahih bulunmadıklarını aslında bir hadisçi olmayan Mısırlı âlim Muhammed Gazali'yi (ö.1996) referans göstererek belirtmiş, akabinde ise kendi kanaatini "ilgili nakillerin sonraki dönemde uydu- rmuş oldukları" şeklinde açıklamış, bunu da cariyeye sayısının sonraki dönemde artmasıyla toplumun bazı kesimlerinin endişeye kapılmasına bağlamıştır (s.146).

10. Yazar defaten cariyelik meselesinin bugünün değil gerçekleştiği dönemin şartlarıyla değerlendirilmesi gereğine ve bu konuda savunmacı veya eleştirel bakışın kimseye fayda sağlamayacağına dikkat çekmekle beraber cariyeye edinmenin temelini savaşların oluşturduğu gerçeğine - kanaatimize göre- yeteri kadar vurgu yapmamıştır. Böylesi bir çalışmada eksiklik olarak görülebilecek olan asr-ı saadette cari olan bu savaş ahkamı ile günümüzde uygulanan savaş hukukunun toplumsal sonuçları açısından mukayese edilmemesi bu sebeple olmalıdır. Oysa hiçbir sınır tanımayan günümüz harplerinde kadın ve çocukların durumu ile esirlere yapılan muameleler düşünüldüğünde İslam'ın uygulama ve tavsiyeleri ile şekillenen kölelik/cariyelik hukukunun oldukça yerinde olduğu daha net anlaşılacaktır. Bu ayrıntı dikkate alındığında, yazarın sonuç kısmında yer alan cariyeye sınıfının "günümüz toplumlarında aynı şekilde ve kabul edilebilir bir yer edinmeyeceğine" ve "dünyanın gelişmiş bölgelerinde makul karşılanmayacağına" ilişkin kat'i düşüncesi belki yumuşayacaktır. Bununla birlikte batılı ressamların kendi algı ve hayal dünyasında resmettikleri harem tablolarının cariyeye algısının şekillenmesinde oldukça etkili olduğu tespiti önemlidir.

11. Yine, yazarın, genel anlamda köle ve esirler için de geçerli olmasına karşın cariyelere yönelik tutumun onların his ve duygularının yok sayılmasına sebebiyet verdiğini ön plana çıkarması (s.161), meseleye duygusal yaklaşımın bir sonucu sayılmalıdır. Tenkit yöneltmesine rağmen yazarın bu meseleye dair bir çözüm önerisinde bulunmaması da çalışmayı eksik kılan hususlardandır. Ek olarak cariyeye ile köle arasında toplumsal statü, hukuk, sosyal ve dini yaşantı vb. hususlar bakımından fark olup olmadığının da böylesi bir araştırmada yer alması, eserden istifadeyi arttıracaktır.

12. Yazarın, “İslam’ın toplumsal algı ve uygulamalar konusunda toplumun durumunu dikkate aldığı ve kırılmalara yol açacak müdahalelerde bulunmadığı” şeklindeki ifadesi de yeniden gözden geçirilmeye muhtaçtır. Nitekim İslam, özellikle kadınları ilgilendiren nikah, talak, mu’ta, çok evlilik, miras gibi toplumu ve toplumsal yapıyı bizzat ilgilendiren birçok meselede mevcut uygulamaları tümüyle geçersiz kılan kat’i hükümler getirmiş ve bu durum ilk muhataplar tarafından gayet hüsn-i kabul ile karşılanmıştır.

13. Cariye kavramının incelendiği böylesi bir çalışmada cariyeye kelimesi analiz edilirken köle olsun veya olmasın “genç kız”ı (Türkçedeki “carı” sözcüğü buradan gelmiştir) ifade etmek için kullanıldığına işaret edilmesi güzel olurdu. Kelimenin bu anlamı göz ardı edildiğinde Allah Rasûlü’nün, bir savaşta esir alınan Hâtem-i Tâî’nin kızına hitaben kullandığı “Ey Cârîye!” ifadesinde (s.67) “genç kız” manasının kastedilmiş olmasının daha makul olduğu düşünülmüdü. Çünkü mezkûr hanım, her ne kadar savaşta esir edilmiş olsa da henüz kimsenin mülküne verilmeden, yani cariyeye olmadan salıverilmiştir. Aynı şekilde s.146’daki “fidye yoluyla cariyeye üzerinden kazanç sağlandığı” ifadesi de pek uygun gözükmemektedir. Zira fidye, esir karşılığında talep edilmekteydi. Bu durum sadece savaş esirleri için söz konusu olur. Böyle bir kimseyi doğrudan “cariye” olarak nitelenmek acelecilik sayılmalıdır. Bunun yanı sıra cârîye kelimesi ile isim olarak da kullanılan Cüveyriye sözcüğü arasındaki ilişkiden bahsedilmesi ve asr-ı saadet toplumunda bu iki kelimenin kaç yaşındaki kızlar için kullanıldığının ipuçlarının yakalanması çalışmaya değer katardı.

Ayrıca eserde, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kur’ân meallerinden alındığı belirtilen ayet iktibaslarında “bazılarının meallerinde düzeltmelere gidildiği” ifadesinin “tasarruflarda bulunuldu” şeklinde verilmesi daha uygun düşecektir (s.20). Keza hakkında her okuyucunun bilgisinin olmayacağı “Rabbînik Yahudilik” (s.29), “İsin” şehri (s.32), “Ur sülalesi” (s.32) hakkında kısa bilgi verilmesi, ayrıca esede geçen özel isim ve kavramlara dair bir fihrist hazırlanması okuyucuya kolaylık sağlayacaktır.

Son olarak “Kütübü Sitte” (s. 18), “Abdurrezak” (s. 18), “emektedir” (s.31), “merviyât” (s. 59), “kocalarından” (s.50), fırsat (s.67), “etiler” (s.87), “mahellelerinden” (s.88), “ayetiyle” (s.159) kelimelerinin yazımının gözden geçirilmesi; “Taberî’nin Târîhu’t-Taberî’si” yerine “Taberî’nin Târîh’i” (s. 19), “Abdullah b. Halat” yerine “Abdullah b. Hatal” (s.139), “kayıd şartta” yerine “kayıt ve şartta” veya “kayd u şartta” (s.157) yazılması, kitaptaki imlâ kusurlarını giderecektir. Özel isimlerinin yazımında “ed-Dürrü’l-mensûr” yerine “Dürrü’l-mensûr” veya Ebu’l-Ferec el-İsfehânî” yerine “Ebu’l-Ferec İsfehânî” (s.139), “el-Mu’cemu’l-evsat” yerine “Mu’cemu’l-evsat” (s.142), “Ali b. el-Medînî” yerine “Ali b. Medînî” (s.145) gibi örneklerde lam-ı tariflerin gözden

kaçması ve Bahreyn’de bulunan “Adevlâ” köyünün adının kaynak olarak da kullanılmış olan *Mu’cemu’l-buldân*’a dikkatli bakılmadan “Adveli” şeklinde; “Ubeydullah b. Zahr” isminin “Ubeydullah b. Zuhar” şeklinde okunması da eserin kıymetini gölgelemektedir.

Tespiti yapılabildiğinde çalışmanın folklorik kıymetini artıracak hususlardan biri de cariye ediniminde cariyenin mevcut isminin değiştirilip değiştirilmediği meselesidir. Acaba bir şahıs henüz satın aldığı cariyesine yeni bir isim veriyor muydu, yoksa isimler değişmeden kalıyor muydu? Kaynaklarda cariyelerin isimlerinin zikredilmemesinin sebeplerinden biri olarak bu husus düşünülebilir mi? Hz. Peygamber’in bazı azatlılarına beş-altı, hatta daha fazla isim atfedilmesinde bunun izleri bulunabilir mi? Asr-ı saadette yaşayan cariyelere dair bir liste oluşturulamaz mı? Yine cariyelerin para kazanmak için icra ettikleri işler olarak yalnızca beş fiilin zikredilmesi (s.149) acaba başka işlerle uğraşmıyorlar mıydı? şeklinde bir soruyu zihne getirmektedir. Ücretli çiftçilik, terzilik, hemşirelik, ebelik, hayvan bakımı, su tedarigi, çamaşır yıkama, ziynet ve süs eşyası üretimi, askeri seferlere katılma, elçilik gibi hizmetlere dair herhangi bir bilgiye acaba ulaşamadı mı? Araştırmanın geliştirilerek bu ve benzeri sorulara yanıt aranması, eseri daha kıymetli hale getirecektir.

Zikredilen bu hususlar bir tarafa Köse’nin küçük hacimli bu başarılı çalışması, sade dili, akademik üslubu ve sistematigi açısından lisansüstü öğrenciler başta olmak üzere İslami ilimler alanı araştırmacılarına tavsiye edilebilir. Kitabın yanı sıra yazarı ile kitap üzerine yapılan 25.04.2018 tarihli söyleşinin (<http://www.siyerarastirmalari.com/3068.html>) de görülmesi istifadeyi artıracaktır. Bununla birlikte asr-ı saadet hakkında sosyal tarih okuması yapılırken vahyin inmeye devam ettiğinin, dolayısıyla bir uygulamanın sonradan yasaklanma veya serbest bırakılma veyahut da şeklinde bazı düzenlemelere gidilme ihtimalinin daima akılda tutulması son derece önemlidir. Herhangi bir hatalı veya eksik yargıda bulunmamak için böylesi araştırmalarda rivayet kaynaklarının yanı sıra meseleleri daha bütüncül ve sistematik işleyen fıkıh literatürünün mutlaka kullanılması tavsiye edilmelidir.